

פרק הבונה

מההר, לאחר שחצב רוב האבן ממקום המחצב הוא מכה עליה בפטיש מכה גדולה, והיא מתפרקת ונופלת ממקום מרכצה — זה הוא גמר מלאכתה.

וכל הגומר בשבת מלאכה תולדת מכה בפטיש הוא.

ועל החציבה עצמה הוא חייב מצד מלאכת בונה. שכל הפעולות השייכות לבניה, אסורים משום מלאכת בונה.

והמכה **במעצד**, פטיש גדול של ברזל שמשמש בו בבנין של ברזל.

הקודח נוקב בכותל, כדי לנעוץ בו יתד כל שהוא.

כל אלו — העושה אותן, אפילו בשיעור כל שהוא — **חייב!**

זה הכלל ביחס לשיעור מלאכות שבת:

כל העושה מלאכה בשיעור מסויים, ואפילו כל שהוא, **ומלאכתו מתקיימת**, שיש בה שימוש ותועלת, ויש אנשים המקיימים את תוצרת המלאכה בשיעור שכזה, ולא מוסיפים בה, מפני שהיא כבר ראויה להם לשימוש מבלי שיוסיפו עליה.

קב-ב במשנה שלפנינו מתבארות שנים ממלאכות שבת, הבונה והמכה בפטיש.

במלאכת בניה נכללות גם ההכנות לבניה, כגון סיתות האבנים, וכן חציבת אבנים מן ההר לצורך הבניה.

במלאכת מכה בפטיש נכללות כל המלאכות שהן מוגדרות בתור גמר מלאכה, כגון ההכאה האחרונה באבן אחרי חציבתה מן ההר, שמנתקת אותה מן ההר,⁽¹⁾ וכן כל המלאכות שיש בהן תיקון, אפילו כשאינן בגמר המלאכה.

מתניתין:

הבונה בשבת [שהוא אחד מאבות מלאכות] — **כמה יבנה ויהא חייב?**

הבונה כל שהוא!

והמסתת, שמרבע את האבן ומשלימה ע"י שמחליקה או שעושה בה חריצים, שיעור חיובו הוא בכל שהוא, משום גמר מלאכה, וכפי שיבואר לקמן במשנה, שהחיוב על מלאכת "מכה בפטיש" הוא בכל שהוא.

והמכה בפטיש שהוא "אב מלאכה" של גמר מלאכות [או תיקונן], וכגון: החוצב אבנים

הגמ' לעיל עד ב לגבי בישול סממנים ואופה]. ולכן הם מפרשים דמכה בפטיש היינו מכוש אחרון שמכה על הכלי בשעת גמר מלאכה.

1. רש"י. והתוס' בד"ה מכה, הקשו עליו דבמשכן לא היה כלל בנין אבנים ולמה לא נקט התנא גמר מלאכה דכלים שהיה במשכן [וכדפריך

אם עשאה בשבת — הרי הוא חייב עליה. (2)

רבי שמעון בן גמליאל אומר: לא רק המתקן את הכלי בשבת חייב. אלא אף המכה בקורנס [פטיש גדול] על הסדן בשעת מלאכה, כדרך שהאומנין עושין בעת המלאכה, הרי הוא חייב, מפני שהוא נחשב בהכאתו על הסדן כמתקן מלאכה. ובגמרא יתבאר מהו התיקון ומהי מהות מלאכת ההכאה בפטיש על הסדן בעת המלאכה.

גמרא:

שנינו במשנה: הבונה בשיעור כל שהוא חייב.

והוינן בה: בנין כל שהוא — למאי חזיא, ומה בנה?

ומשנינן: אמר רבי ירמיה: יש תועלת בבנין כל שהוא, שכן, עני חופר גומא קטנה בשיעור כל שהוא כדי להצניע בה פרוטותיו [והחופר בבית חייב משום בונה. עיין רש"י לעיל עג ב ד"ה פטור עליה].

וכמו כן, מצינו דכוותה גבי משכן שהיה

בהקמתו בנין כל שהוא, (3) שכן תופרי יריעות היו חופרין גומא כדי להצניע בה מחטיהן. וכיון שבמשכן היתה מלאכת בנין בשיעור כל שהוא, וכן גם מצינו אצל עניים, הרי זו מלאכה חשובה להתחייב עליה.

אביי אומר: כיון דמשתכני, שמעלין המחטים חלודה אם שמים אותן באדמה, לא עבדי הכי במשכן. ולכן לא חשיבא מלאכה, כי צריך שתהיה במלאכה שיעור חשוב כמו שהיה במשכן.

אלא, מצינו בנין כל שהוא, שכן עני עושה פטפוטי כירה קטנה, רגליות ברזל כדי להעמיד עליהם כירה קטנה של חרס, (4) לשפות עליה קדירה קטנה.

ומצינו שיעור שכזה גם במלאכת המשכן.

דכוותה, גבי משכן, מבשלי סמנין של צבע, שהכינו אותו כדי לצבוע את יריעות המשכן, אם אירע שחפרה מלאכתו, שהיה חסר להם מעט צמר צבוע, והוצרכו לחזור ולבשל סמנין כדי לצבוע מעט צמר, היו עושין פטפוטי כירה קטנה, לשפות עליה יורה קטנה.

3. לעיל צ א שנינו במוציא פלפלת ועטרן ששיעורן הוא בכל שהוא, ולא נחית הגמרא לפרש היכן היה במשכן הוצאה כל שהוא, דסברא הוא שכיון שהם חשובים שיעורן הוא בכל שהוא, אבל בנין כל דהוא לא חשיב ולכן צריך שיהא במשכן. תוס' ד"ה כל שהוא.

4. כך משמע מרש"י. והחזו"א כלים סי' ז' סקל"ו כתב שאין לפרש שעושה פטפוטין לכירה, ויהיה "לשפות עליה קדירה קטנה" מוסב

2. כך פירש רש"י ד"בשבת" קאי אעושה מלאכה, וכאילו קתני "העושה מלאכה בשבת ומלאכתו מתקיימת".

והריטב"א מביא יש מפרשים דקאי אמלאכה, דהיינו שאפילו אין מלאכתו מתקיימת אלא בשבת בלבד חייב, כדאמרו בירושלמי בנין לשעה הוי בנין.

ובשעה"צ סי' ש"ג סקס"ח דייק מרש"י דלא ס"ל כן אלא דצריך שיהא מתקיים תמיד.

וקשיא לשמואל, המחייב את הנותן את האבן אפילו בלי טיט!

ומהדרינן למקשן: וליטעמיך: אימא סיפא דההיא ברייתא:

רבי יוסי אומר: ואפילו העלה אבן והניח על גבי דימוס של אבנים, שורת אבני חומה — חייב.⁽⁶⁾

הרי מצינו שרבי יוסי מחמיר עוד יותר משמואל, שאפילו בהנחה בעלמא חייב, ואפילו לא צידד את האבן לתקן יפה מקום מושבה. וקשיא ארישא דברייתא שדוקא הנותן את הטיט חייב?

אלא, על כרחך, תלתא שלשה סוגי שורות של בנייני הור:

א. שורה תתא, התחתונה, היא בניית אבני יסוד הבנין.

ב. שורות מציעא, בניית כל שורות הבנין, מהשורה שעל אבני היסוד עד השורה העליונה, מלבד השורה העליונה עצמה.

ג. ועילא — בניית השורה העליונה.

רב אחא בר יעקב אמר: לא עשו במשכן שום דבר בצמצום, אלא עשו הכל מלכתחילה די והותר, היות ואין הנהגה של עניות ראויה לנהוג במקום עשירות, והמשכן היה מקום שנהגו בו בעשירות.

אלא, שכן בעל הבית שיש לו נקב בבירתו, בבית נאה שמתגורר בו, הרי הוא מקפיד אפילו על חור קטן שבו, וסותמו בטיט, וחייב על סתימתו במשהו, משום מלאכת בונה.

דכוותה גבי משכן: שכן קרש שנפלה בו דרנא, תולעת שכירסמה בו חור — מטיף לתוכה אבר, עופרת, וסותמו.⁽⁵⁾

אמר שמואל: המצדד את האבן מושיב את האבן ביסוד הבנין, שמזיזה מצד לצד, ובכך הוא מכין את הקרקע תחתיה כדי שתשב האבן יפה, הרי אפילו אם לא נתן טיט, הוא חייב משום בונה. דהוי בונה כל שהוא, שיש אנשים שמושיבים רק את האבן, בלי לתת טיט.

מיתבי: תניא: אדם אחד נותן את האבן, ואחד נותן את הטיט — רק הנותן את הטיט חייב ולא הנותן את האבן.

שפסולים משום דבעינן לגבוה מן המובחר. ועוד הקשה, אמאי לא קאמרה הגמרא שאם נפגם המזבח משהו, היה סותמו.

6. התוס' בד"ה וליטעמיך לא גרס "רבי יוסי אומר", דא"כ מאי מקשה מינה לשמואל, דהא פליגי רבנן עליה.

והרמב"ן מיישב הגירסא דהכי קאמר: ליטעמיך שאתה משהו כל סוגי הבנין תיקשי לך מרבי יוסי, שאפילו בהנחה בעלמא מחייב, והא

על הכירה, דא"כ לא שייך להזכיר "לשפות עליה", שאין זה טעם על הפטופטין שהוא עושה [שהפטופטין משמשיין לכירה, ולא לקדירה שעל הכירה] אלא נראה שהפטופטין עצמן הן הכירה, שעושה הכירה בלי מקיף כל סביבה אלא ג' פטופטין, ומקום שפיתה למעלה, ופטופטי כירה קטנה היינו כירה של פטופטין קטנה.

5. הקשה השפת אמת: למה לא יפסל הקרש למשכן כמו עצי מזבח שנפל בהם תולעת,

בניית שורה תתא — בעי צדודי ועפרא, לצדד את האבן שתשב ישר, ולשים מסביבה עפר לתומכה.

ובזה מיירי שמואל, שחייב אף על פי שלא נתן את הטיט.

בניית שורה מצייעא — בעי נמו טינא, טיט ביחד עם הצידוד.

ובזה מיירי רישא דכרייתא.

ואילו שורה עילאי — בהנחה בעלמא, די לה בלא צידוד ובלא טיט. שאין לחשוש בה אם תטה האבן לצד אחד, כיון שאין מעליה שורת אבנים נוספת.

ובזה מיירי רבי יוסי, המחייב בהעלאה גרידא של אבן על גבי הדימוס.

שנינו במשנה: והמסתת בשבת חייב.

והוינן בה: מסתת — משום מאי מיחייב, על תולדה של איזה אב מחייבים אותו, האם משום בונה או משום מכה בפטיש?

רב אמר: חייב משום בונה.

ושמואל אמר: משום מכה בפטיש שהסיתות הוא גמר תיקון האבן. ועוד, שכל חריץ שהוא עושה הוא "גמר מלאכתו", שבאותו מקום לא יחרוץ עוד.

וכן נחלקו רב ושמואל לגבי חיובו של העושה נקב בלול של תרנגולים [העשוי מעץ] ונוקבו כדי שיצא הריח המזיק לתרנגולים.

רב אמר: חייב משום בונה.

ושמואל אמר: חייב משום מכה בפטיש, שזה גמר מלאכת הלול, אבל אין חייב משום בונה על עשיית "פתח" ללול, כיון שכל פתח שאינו עשוי להכניס ולהוציא אינו פתח. (7)

וכן נחלקו רב ושמואל במי שעייל שופתא בקופינא דמרא, שתקע יתד קטן בחור הברזל של המעדר כדי להדק בו את ידי העץ של המעדר שנכנסת לחור הברזל.

רב אמר: חייב משום בונה, ויש בנין בכלים. (8)

ושמואל אמר: חייב משום מכה בפטיש, ולא משום בונה כיון שהידיית כבר תחובה

לאו כלום עביד. ועד שאתה תמה עלי, בא ותמה על רבי יוסי.

7. כ"כ התוס' בד"ה לול. ולענין מסתת ומעייל שופתא בקופינא דמרא, כתב החזו"א סי' נ"א סקי"ד דטעם פלוגתתם הוא אם בנין גרוע הוא בנין, דלרב סגי בבנין כל דהו [וממילא אינו חייב משום מכה בפטיש דכל היכא דאיכא משום בונה ליכא משום מכה בפטיש] ולשמואל צריך קביעות טפי. וכ"ה בקצרה בתוס' ד"ה בשלמא, לקמן קג א.

ובפנ"י מבאר דרב ושמואל פליגי היכא שתחילת המלאכה וגמרה באין כאחד אי חייב משום בונה אי משום מכה בפטיש. דשמואל סבר דדוקא היכא דבתחילת המלאכה הוא ראוי לעיקר שימוש ואח"כ מרחיבו ומיפהו אז יש בו שני חיובים, מעיקרא משום בונה ואח"כ משום מכב"פ, משא"כ כשבאין כאחד חייב רק משום מכב"פ.

8. ואע"ג דקיי"ל אין בנין בכלים, זה דווקא בבנין ארעי כגון הרכבת מנורה של חוליות אבל

בברזל, ואין זה אלא גמר מלאכת עשיית המעדר, בהידוק שעושה. וצריכא לאשמועינן מחלוקתם בכל אחת מהצורות.

דאי אשמעינן קמייתא דמסתת, הוה אמינא:
דוקא **בהחיא קאמר רב** דהוי בונה, **משום**
דדרך בנין בכך לסתת את האבן כדי
לבנותה.

אבל עושה נקב כלול של תרנגולים, דאין
דרך בנין בכך, כי אדרבה הוא סותר הבנין,
ואינו עושה בו פתח, **אימא מודה ליה**
לשמואל שאינו חייב משום בונה, אלא
משום מכה בפטיש.

ואי אשמעינן בהא דעושה נקב כלול של
תרנגולין, הוה אמינא כי דוקא **בהא קאמר**
רב שחייב משום בונה, **משום דדמי לבנין,**
דעבדיה לאורא, שהרי אף בבנין בתים
עושים חלונות וחורים לאויר.

אבל המכניס שופתא בקופינא דמרא, דאין
"דרך בנין" בכך — **אימא מודה ליה לשמואל**
דאינו חייב אלא משום מכה בפטיש.

ואי אשמעינן בהא דשופתא בקופינא דמרא,
הוה אמינא כי דוקא **בהא קאמר שמואל** דלא
הוי בונה משום שאין דרך בנין בכך, ולא
דמי כלל לבנין.

אבל בהנך תרתני, במסתת ובעושה נקב כלול
של תרנגולים, **אימא מודה ליה לרב** שחיובו
משום בונה.

הילכך **צריכא** ככולהו להשמיענו פלוגתתם.
בעא מיניה רב נתן בר אושעיא מרבי יוחנן:
מסתת — משום מאי מיחייב?

אחוי ליה בידיה, הראהו בידו, שהכה
באגרופו על כף ידו כמכה בפטיש, שחיובו
הוא **משום מכה בפטיש,** וכדעתו של
שמואל.

ומקשינן: **והאנן תנן** במתניתין: **והמסתת,**
והמכה בפטיש — ומשמע שהם שני דברים
שונים?

ומתריצין: **אימא:** בלא וי"ו החיבור:
המסתת, שחייב משום **המכה בפטיש** —
שיעורו הוא בכל שהוא.

תא שמע: ממשנתינו ראה לרב, שהרי שנינו קג-א
בה:

הקודה כל שהוא — **חייב.** ו"קודה" היינו
שדעתו למלאות הנקב, ולתקוע בו יתד
[ובאינו עומד למלאותו קרוי "נוקב"].

בשלמא לרב, המחייב על בנין כל דהוא כמו
נקב של תרנגולים, שמחשיב את המנקב
כבונה, האי קודה נמי נחשב לבונה כל
שהוא. ואעפ"י שכאן הוא עתיד למלאות את
הנקב, בכל זאת חייב, שהרי **מיחוי כמאן**
דחר חורתא, שהוא נראה נמי שקדח חור
לבנינא, שחייב לפי שהועיל החור לבנין.

אלא לשמואל, דנוקב חור כלול של
תרנגולים חייב משום מכה בפטיש ולא
משום בונה. הרי בשלמא כלול של תרנגולים
שפיר הוי נקיבת החור גמר מלאכתו. אבל
בקודה בכותל הרי **לאו גמר מלאכה הוא,**
שהרי עתיד עדיין למלאותו, ואמאי חייב?

ומתריצין: **הכא במאי עסקינן:** **דבזעיה**
ברמנא דפרזלא, שקדח במסמר ארוך של
ברזל, **ושבקה בגוויה** והשאירו למסמר שם
כדי לתלות עליו, **דהיינו גמר מלאכה.** והיינו,